

Az alábbi sorok nem készültek azzal az igénnyel, hogy szabályszerű tudományos előadássá kerekedjenek. Inkább arra hivatottak, hogy áttekintsék a naptári ünnepek néhány jelentős mozzanatát, ahogy azok élnek, pontosabban, ahogy éltek a hagyományos román faluban. Az esztendő néprajzából ezúttal azt a részt ragadjuk ki, mely legtágabb értelemben vízkeresztől a nagyböjt kezdetéig tart, és amelyet a népi szóhasználatban *húsos napok* vagy *farsang* néven ismernek (*cîşlegi*, illetve *cîrnilegi*¹ – attól függően, hogy melyik néprajzi tájegységben nevezik meg).

A vizsgált időszakot számtalan folklórmegnyilvánulás jellemzi. Ne feledjük, hogy ekkor kezdik újra a vasárnapi táncot, úgyszintén a fonókat is, s az évnek ebben az időszakában van, legalábbis a románoknál, a legtöbb lakodalom.

A továbbiakban nem a fenti eseményeknél időzünk, hanem azokat a – mondjuk – tipikus megnyilatkozásokat vesszük számba, melyek kisebb vagy nagyobb mértékben kapcsolatban állnak mindazzal, amit a nép naptári ünnepeinek nevezünk, s többé-kevésbé tiszteletben tartott ünnepi alkalmakat jelentenek. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy ezek az ünnepek, ha figyelmesen megvizsgáljuk, számos mentalitásbeli elemet (hiedelmet, legendát stb.) tárnak eléink, melyek nyomán rekonstruálható az archaikus gondolkodás néhány lényeges vetülete, azok, melyek a kereszténység előtti korra vezethetők vissza, és amelyek nem egy esetben a román kultúra őstörténetéből hagyományozódtak át.

A vizsgált időszak első kiemelkedő ünnepe *téli Szent Péter* néven ismeretes (Sînpetru de iarnă). Ezen a napon a különböző román néprajzi tájegységeken böjtöt (étkezési tilalmat) tartanak, vagy azért, hogy óvják az embereket a „kísértésektől”, „szagatásoktól” és betegségektől, vagy azért, hogy biztosítsák az újonnan beköszöntött esztendőben a bőséget, példának okáért a méheknél. Könnyen észre lehet venni, hogy egy sor jósló és bajelhárító, illetve védő jellegű ritusról van szó. Moldva, Bukovina, Havasalföld és Erdély néprajzi tájegységeinek legtöbbszörében téli Szent Pétert a farkasok védőszentjének tekintették, következésképpen nagy gonddal tartották tiszteletben ünnepét, hogy a farkasok ne támadják meg a falusiak állatait. Amint a népi legendákból is kiderül, úgy hitték, hogy aki nem tartja meg Szent Péter napját, szarvasmarháját a farkasok fogják megenni.² Mi több, aki a farkasok Szent Péterének napján (január 16.) dolgozik, ellenséget szerez, és fejfájás, nyilallás,

„zsibbadás” fogja gyötörni.³ Van ennek az ünnepnek még egy specifikus jegye, mely minket, szakembereket nyilván leginkább érdekelhet: például a bukovinaiak, a moldvaiak és a bánátiak⁴ gondolatvilágában ez az ünnep úgy rögzült, mint a „tél közepe”, fordulópont, ahonnan átfordul az idő a következő évszak felé. Ezen a napon a Fiastyúk pont „delelőn”, az égbolt közepén áll. (Érdemes felfigyelni arra, hogy a népi gondolkodásmód milyen összefüggő rendszerben működik: minden alkotóeleme finom kapcsolatrendszerben helyezkedik el, ennek keretei közt a részek mindenike egymással is szorosan összefügg, s ugyanakkor alárendelődik annak az egésznek, mely e részekből áll össze.)

Február elsején tartják *Szent Trifon* vagy *Bolond Trifon ünnepét*, melyhez ugyancsak számtalan hiedelem és legenda kapcsolódik. A legendák arról beszélnek, hogy *Szent Trifon* megbolondult, mert el akarta lopni a Szűzanya szent fiát, vagy mert kigúnyolta Szűz Máriát és Jézus Krisztust. Az emberek attól való félelmükben, nehogy megőrüljenek, analógiás alapon megtartják Trifon napját: nem dolgoznak ezen a napon. De azt is hitték, hogy aki *Szent Trifon* napján dolgozik, el fog szegényedni.

Akárcsak a *téli Szent Péter-nap* esetében, itt is találkozunk más, a mágikus gondolkozásban gyökerező mitikus-szimbolikus konnotációkkal. Lényegében tiszteletben tartottak egy sor tabut és tiltást, hogy megóvják az állatokat a farkasoktól, hogy elejét vegyék a kárnak, melyet azok okozhatnának a gazdáknak. A legendák egy része Szent Trifont is (néhány vidéken csak őt) a farkasok patrónusának tartja. Más legendák szerint pedig Szent Trifon nemcsak a farkasok ura, de a hernyók, bogarak, általában a kártevő rovaroké is. Ennek következtében számolnunk kell a gyümölcsösök és vetések védelmét biztosító rítusokkal, melyek a kártevők elszaporodását hivatottak meggátolni. Nyilvánvaló, hogy az archaikus gondolkodásmód szerint mindent megfelelő praktikával és rítussal lehet csak kivédeni. Ez a magyarázata annak, hogy az emberek vizet visznek megszentelésre, a papot pedig arra kérik, hogy locsolja meg vele a fákat, mert ezzel vélik megelőzni a bogarak, hernyók stb. elszaporodását. Bánátban vaj és szenteltvíz keverékével kenik meg a gyümölcsfákat, hogy védve legyenek a kukacoktól és rovaroktól. Szenteltvízzel hintik meg, különösen Munténiában a vetéseket is. Ugyanezen a napon Moldvában *megszentelik* a szőlőket, nyilván azzal a céllal, hogy biztosítsák a jó termést, és hogy ne verje el a jég. Bőségbiztosító céllal locsolják meg szenteltvízzel a jószágot is.

A naptári ünnepek rendjében a február elsejei Bolond Trifon napját *a tél és nyár találkozásának* tekintik⁵ Más hiedelem szerint a tél a nyárral Gyertyaszentelő Boldogasszony napján (február 2.) találkozik, vagyis Urunk bemutatásának napján⁶. Ha lágy idő van ekkor, a nyár *meleg és bőséges lesz*⁷, ellenben ha fagyos az idő, akkor *hideg és terméketlen* nyár következik.⁸ A jövőendő termés tehát ennek a napnak a pecsétjét hordozza. Hasonló a helyzet a méhekkal is: ha február elsején *csepeg az eresz*, rossz sors vár rájuk, elpusztulnak, de ha tiszta az idő, a méhek szaporodni fognak, és sok mézet gyűjtenek. Gyertyaszentelő Boldogasszony napjához fűződik a népi meteorológia előrejelzése is, miszerint ha ezen a napon vízbe gázol Gyertyaszentelő, *hóvihar és fagy* következik, ha viszont a vizek fölött jéghid van, arra utal, hogy meleg lesz.⁹

Más hiedelmek szerint, ha Urunk bemutatásának napján a medve szétrontja barlangi tanyáját, a tavasz – még ha hideg is van – nem késik soká; ha viszont a medve kijön és vissza is megy a barlangjába, még ha meleg van is, azt jelenti, sokáig fog tartani a tél. Egy bánati hiedelem úgy tartja, hogy ha gyertyaszentelő Boldogasszony napján a medve kijön barlangjából, játszik a napon, és meglátja saját árnyékát, akkor visszamegy, s még hat hetet tölt a barlangban, mert a tél még marad¹⁰. Ha viszont nem látja az árnyékát, az azt jelenti, hogy hamarosan vége a télnek. Egyébként épp ez alkalommal ünneplik a medve napját; az Urunk bemutatását megelőző és követő napokat pedig téli farkasúzó ünnepként tartják számon (*téli Martin-napok*, *téli Fülöp-napok* – Martinii de iarnă, Filipii de iarnă), melyeken az emberek és állatok védelmét igyekeznek biztosítani a farkasokkal szemben.

A *téli Martin-napok* (Martinii de iarnă vagy Sî-Martinii) mindig karácsony után hat hétre esnek. A három közül Gyertyaszentelő Boldogasszony napján van nagy Martin, a másik kettőt, mint már utaltunk rá, az előtte és utána lévő napokon ünneplik. Ezeket is úgy tartják számon, mint farkasok ellen ható napokat. Ilyenkor, még ha enyhe is az idő, a bánati juhászok nem hajtják ki legelőre a nyáját, böjtölnek, és különböző hagyományos eljárásokkal igyekeznek a farkasveszélyt elhárítani. Ahogy S. F. Marian megjegyzi, valószínű, hogy a Martin-napok szokásköre a medvék ellen is irányul, azoknak a károknak a kivédésére, melyeket a gazdacembernek a medvék okozhatnának. Lényegében tehát az e napon üzött praktikáknak mind bajelhárító szerepük van.

A *téli Fülöp-napokat*, szám szerint hetet, inkább Munténiában (Prahova környékén) tartják tiszteletben. Ezek az ünnepnapok tulajdonképpen a moldvai Martin-napoknak felelnek meg. Ugyancsak a farkasok

ellen, a háziállatok védelmében tartott ünnepek. Végül meg kell említenünk, mint a húshagyókeddet megelőző időszak jeles momentumát, a *tisztátalan csütörtököt* (Joia nepomenită), melyet a *fehér héten* vagy *tűró héten* vagy ahogy még nevezik, a *bolondok hetén* ülnék meg. A „bolondokénak” nevezik, mert „ezen a héten csak a bolondok indulnak házasodni, csak a falu ostobái és csúfjai igyekeznek házasságot kötni akkor, amikorra az összes többi, aki házasodni akart a farsang idején, már jó ideje megtartotta lakodalmát”.¹⁰ Meg kell jegyeznünk pontosítás végett, hogy a vizsgált források a bolondok hetével kapcsolatban említik a *farsangosok* (fârșangășii, Abrud), illetve a *maszkurások* (măscurașii, Retege) szereplését, kik valószínű a magyar folklórhagyományból, illetve egyes vidékeken, mint például a Bánátban, a sváb vagy szász szokásokból származtak át.

Az általunk vizsgált időszakot a húshagyókeddi ünnepek zárják, melyek rendkívül gazdagok néprajzi érdekű megnyilvánulásokban. Ezek között szerepel a *téli halottak napja* (Moșii de iarnă), melyen a család halottjaira emlékeznek. Lényegében étel és ital (víz, de főképp tej) küldéséből állt; a szomszédoknak, rokonoknak, szegény gyermekeknek pománát adtak a *halottak lelkéért*. Ez a halottak napja mindig a húshagyókedd előtti szombatra esik.

Húshagyó az utolsó édes nap a böjt előtt. Ezt a napot mulatsággal, vigalommal ülik meg, de fűződnek hozzá különböző praktikák és szokások is, melyeket többféle névvel emlegetnek, mint: *Refenelele* vagy *Vergelul*, *Alimori* vagy *Priveghiul*, *Postul negru*, *Baterea alvitei*, *Cucii*, *Legarea grinelor*.

A bukovinai fiatalság húshagyókeddi mulatsága az úgynevezett *dínomdánom* (Refenelele). A fiatalok összegyűlnek a falu több házában, mulatnak, táncolnak; a táncot gyakran gúnyos-szatirikus csujogatások kísérik, melyeknek célpontjai azok a lányok és legények (de inkább a leányok), akik nem kötöttek házasságot a farsang idején. A mulatozás éjjel körül tart, s játékos-szórakoztató szerepe mellett moralizáló funkciót is kap azáltal, hogy ismételten elmarasztalja azokat, akiknek nem sikerült *az emberekkel egy sorba lépni* a megfelelő időben. Ugyancsak húshagyókeddi szokás, de csak a bánáti kultúrzónában a *Kikiáltás* (Strigarea peste sat), melyet különbözőképpen neveznek meg: *Hoidătitatul*, *Alimori*, *Priveghiul* stb. Nem időzünk, nem is időzhetünk ez alkalommal a szokás leírásánál, konceptuális és szerkezeti összetevőinek felfejtésénél (ezeket jó néhány szakdolgozat elvégezte)¹¹, annyit mondunk el csupán, hogy igen elterjedt szokás volt a Bánátban és Erdélyben.

Benne többféle sajátos funkció sűrűsödött össze: előrejelzés, óvás, elhárítás s nem utolsósorban moralizáló szerep. E funkciók mindenike a közösség védelmét és prosperitását hivatott szolgálni, s különösképpen a hagyományos népi közösség erkölcsi tartását kívánta erősíteni minden tekintetben (vannak szolidaritási és közös táplálkozási rítusok is). A húshagyó körüli szokások sorában végül még megemlítjük a *Fekete böjtöt* vagy *Teljes böjtöt* (Post negru), melyet a pártában maradt lányok tartottak abban a reményben, hogy ha tiszteletben tartják előírásait, hamarosan férjhez mennek. Ezért késő estig semmit nem ettek, akkor összegyűltek egy-egy házhoz, lakmároztak, és különböző panaszdalokat énekeltek, melyekben sorsukat siratták, azt, hogy nem mentek férjhez a farsang idején.

A *Maszkajálás* (Cucii) Dobrudzsában szokásos, valamint a Duna középső szakasza mentén elhelyezkedő falvakban, melyekben bolgár lakosság is él. Úgy tűnik, a szokást ettől a népesoporttól vették át a románok kimondottan mágikus – védő és/vagy megelőző (vagy éppen gyógyító) – funkcióval.¹²

A fenti áttekintés, még ha sajnálatosan vázlatos is, segít abban, hogy viszonylag összefüggő képet alkothassunk a naptári ünnepkör egy jelentős szelvényéről. A román szakirodalom ez ideig keveset foglalkozott vele, s amikor megette, akkor sem tudott túllépni egyfajta leíró megközelítési módon. Éppen ezért kötelességünk újrakezdeni a kutatómunkát terepen, hogy – törekvéseink szerint – reális képet rajzolhassunk a népi alkotásokról. Meggyőződhetünk akkor arról is, hogy a népi kultúrában semmi sem esetleges: összefüggő rendszerként, minden ízében tökéletes gépezetként működik.

Fordította: Olosz Katalin

Jegyzetek

1. Lásd Sim. Fl. Marian: *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic. I.: *Cîrnilegile*. București, Editiunea Academiei Române, 1898. 1–287. vagy éppen „Cimelegi”; a szakemberek nem zárják ki annak lehetőségét sem, hogy egyes vidékeken ismert lehetett a karneval fogalma (és megnevezése) is.

2. Uo. 236.

3. Uo.

4. Uo.

5. S. Sevastos: *Sărbătorile poporului*. Gazeta săteanului, VIII. 149.; Sim. Fl. Marian: *i.m.* 246.

6. Uo.

7. Iordănești (Storojineț) faluban feljegyzett hiedelem, melyet T. Tovarnițchi közölt Sim. Fl. Mariannal.

8. Ua.

9. Sim. Fl. Marian: *i. m.* 267.; a hiedelem élt Frătăuțul Veci és Sînt-Ilie nevű bukovinai falvakban.

10. Sim. Fl. Marian: *i. m.* 256. A Nicolae Densușianu *Kérdőívére* adott egyik felelet (Grovu község, Dimbovita) tisztázza: „A bolondok hete a farsang utolsó hete. A legények, kik eddig nem házasodtak meg, most kezdnek a lányok után járni, de csak nőtlének maradnak, mert nincs már idejük.” L. még Sim. Fl. Marian: *i. m.*

11. Jó összefoglalást kapunk Gabriel Manolescu *Despre originea, semnificațiile și tipologia unui obicei străvechi: strigare peste sat* című tanulmányában. In: *Folclor literar I*. Timișoara, 1967. 111–150.

12. Kevésbé vizsgált szokás, néhány cím azonban a kutató rendelkezésére áll; az újabb feljegyzések közül megemlítjük a Horia Barbu Oprisanéit a *Teatrul fără scenă c.* kötetből (București, Ed. Meridiane, 1981. 281–285.) és a *Teatrul popular românesc c.* kötetből (București, Ed. Meridiane, 1987. 273–274.).

